

Egy század története Pest politikai és irodalmi szalonjaiban

A nyitott ablakon át bebólintott a Notre-Dame két tornyának szilhuettje. De ezt nem is látták a kecses rokokó-bútorokkal berendezett szalon vendégei, annyira elmélyedtek a beszélgetésbe. Monsieur Diderot vitte épen a szót. Apró ráncok húzódtak szája körül, mialatt gúnyos fölénytel magyarázta a materializmussal kapcsolatos legutóbbi elméletét, amely ellentmondott ugyan eddigi meggyőződésének, de ez legkevésbé sem zavarta a filozófust.

— Az úgynevezett érző atomok az animális szervezetben öntudatra ébrednek és belőlük sarjadzik ki a gondolat, — magyarázta, csipkés zsabóját idegesen tépegetve.

— Nos, hallaná csak ezt Richelieu, majd adna az Önnek ezért a teóriáért! — vágott közbe marquis de Brigny és oldalt hajította fehér parókás fejét.

— Holbach báró szalonjában is ehhez hasonlót hallottam tegnap, — szólt közbe Franklin Benjamin.

— Na persze, hisz tegnap csütörtök volt! Képzem mennyi emberrel találkozott a báró fogadónapján és mennyi filozofálásban volt ott része. Nem hiába nevezik az ő szalonját Európa-kávéháznak és a házigazdát a filozófia maitre d'hotel-jének!

— Bámulsos, hány pompásabbnál pompásabb szalon van itt Párizsban, — lelkesedett az Óceán tulsó feléről idekerült Franklin.

— Sajnos az egyik legérdekesebb szalonunk éppen most mulik el, — mondta a házigazda, — hallom, hogy Madame d'Épinay haldoklik. Ezt az okos, szellemes asszonyt bizony sokan megsiradják majd.

— Ha csak a kedveseit számítjuk, akkor is csinos főnyi tömegről beszélhetünk, — szólt csípősen De Vignon kisasszony, de Madame d'Étte azonnal letorkolta.

— Kedvesem, vegye tudomásul, hogy egy nagyvilági dámától csak az tisztességélen, ha tisztességes!

— Mi a véleményük uraim a Mirabeau-perről? — hangzott megint egy komoly kérdés a kacagás után...

1780 tavaszára állítottuk be az időgépet és az egyik párizsi ház ablakára helyeztük a mikrofont, amely öt perc leforgása alatt ezt a beszélgetést közvetítette.

Franciaországban már ekkor tradicionális volt a szalon-kultúra, amelynek fontos szerepe volt. Mert a ragyogó dámák által teremtett szalonokból indultak ki a nagy szellemi mozgalmak és a politikai intrikák is.

Mérhetetlen távolságban állt ebben az időben a fejlődés első, kezdetleges stádiumában levő Pest Párizstól. A magyar szellemiség központja, furcsa módon, sokkal inkább Bécsben volt, mint a magyar fővárosban. Bécsben éltek a magyar főurak és Bécsben éltek a magyar testőr-írók: Bessenyei és társai, akik a magyar nemzeti irodalmat előkészítették. Hiányzott tehát Pesten a szalonélet két legfontosabb alkotó-eleme: a születést és a szellemi arisztokrácia.

A pesti magyar szellemi életnek erőteljesebb lendületet adott a Nagyszombatról idehelyezett egyetem, amelynek tanárai körében indult meg az 1780-as években elsősorban valami szalon-élet féle.

A pesti szalonélet őskora

A pesti szalonok ősenek tekinthető Schedius Lajos professzor tágas dolgozószobája, amelyben gyakran összejöttek a pesti egyetem tanárai. Főként tudományos kérdéseket vitattak meg ezeken az összejöveteleken, ahol a társalgás még német vagy latin nyelven folyt. De a házigazda, — aki az esztétika, az irodalom és a görög nyelv tanára volt — már lelkesen dolgozott néhány barátja segítségével a magyar nyelv fejlesztésének és terjesztésének érdekében. Schedius volt az első magyar „színjászó” társaság dramaturgja és az Erdélyi Magyar Nyelvművelő Társaság magyarországi titkára.

A Schedius-szalomban lendülettel vitakozott Schönwäissner István professzor, aki a

magyar régiség-tani és érem-tani kutatás alapját vetette meg. Schwartner Márton, a híres statisztikus, báró Prónay Sándor, az orientalista filológus, „Dugonics András, a matematikus-regényíró és több más kisebb-nagyobb rendű tudós. Érdekes vendége volt a társaságnak a „hiteltenségig cinikus, de nagyon etmes és széles olvasású” gróf Fekete János, a Bécsben élő generális, aki mindig felkereste Schedius professzort, ha Pestre érkezett. Jellegzetes figurája volt ennek a kor-nak ez a magyar generális, aki a diétákon izzó lelkesedéssel hadakozott a felvilágosultság érdekében és volt mersze élesen megtámadni köztisztviselőben álló személyiségeket, intézményeket. A magyar nyelvért is sokat küzdött és maga is irogatott. Különösen akkor feküdt neki az írásnak, amikor kvietált és Bécsből Főtra költözött. Mulatságos afférja volt Fekete Jánosnak — Voltairerai. A generális-kölkő ugyanis elküldte a francia írófejedelemnek „Mes rapsodies” című francia nyelven írt versgyűjteményét, — száz üveg tokaji bor kíséretében. Mire Voltaire visszairta neki, hogy szépen köszöni a két küldeményt, de megállapítja, hogy — a bora jobb, mint a verse... Fekete János, mint műfordító is sokat dolgozott, de teljesen önkényes, szabad fordításai miatt sokat támadták. Anynyira ment az „adaptálásban”, hogy például Voltaire Orleánsi Szüzét — magyar ruhába öltöztette.

Pest Alkibiadesze

A Schedius-szalón egyik legajálisebb és legrokonszenvesebb tagja a fiatal Kármán József volt, aki Bécsben végezte a jogot és 1791-ben telepedett le Pesten. Itt Ráday Pál

A politikai összeesküvés bukása szétriasztja a pesti irodalmi életet

Csahíhen Károly, aki rendkívül értékes adatokat gyűjtött össze erről a korról, azt írja, hogy „azoknál a társaságoknál, melyek Schedius Lajosnál és Belezagnánál találkoztak, híresebb és nagyobb hatású is volt az a társaság, melyet Abaffy Ferenc, Árvamegye követe gyűjtött maga köré. Ő maga nemcsak a tudományokhoz értett, hanem mint Kazinczy állította, zenéhez, festészethez, sőt a jókedv felkeltéséhez is. A felvilágosodás embere volt s szívesen látott magánál oly férfiakat, kik síkra mertek szállni a vallási és politikai reakció ellen. Például Versegghy Ferencet s Koppi Károlyt, ki 1790-ben a többé-kevésbé politikai jellegű Crouy-kérdést vetette fel s úgy oldott meg, hogy a francia Crouy-családot a magyar Árpád-ház leszármazottjának nyilvánította. Koppi annyira lelkesedett a franciákért, hogy egy Abaffy-adta lakomán tanártársával, Kreillel együtt, győzelmükre ooharat emelt. Csakhamar bosszút is álltak rajtuk: mindkettőjüket állásuktól megfosztották, Pestről elűzték.”

Az Abaffy-háznak és Podmaniczky Anna szalonjának vendégei eggyaránt hozzártartoztak — aktív vagy passzív formában — ahhoz a titkos társasághoz, amelyet Martinovics apát és Gyurkovics Ferenc, a pesti egyetem politika-tanára szerveztek az abszolútizmus ellen. A szabadság és egyenlőség jelszava a társasághoz vonzotta az akkori szellemi élet elite-jét, amely lelkesen csatlakozott Martinovics, illetőleg a mérsékelt Gjurkovics eszméihez.

Amikor aztán, napfényre került a Martinovics-féle összeesküvés, a magyar írókat is vád alá vonták, többeket súlyosan el is ítélték. Fogságba került Kazinczy, Versegghy, Szentjóni Szabó László, Bacsnagy, azokat pedig, akik elkerülték a súlyos ítéletet, annyira megfélemlítette a helyzet, hogy teljesen beszűnlettek minden tevékenységét. Így ölte meg esztrájában a magyar irodalmi és szalon-élet felvirágzását a politika.

Az első irodalmi propagandaszervezet

A 19. század elején bizonyos fokig Széplalomból töltötte be a magyar Weimar szerepét

titkára lett és élénken részt vett az induló irodalmi életben. Nagyműveltségű, szellemes, energikus ember volt Kármán József és ezenfelül nagyon jó megjelenésű, szép férfi, akiért rajongtak a nők és akit Toldy Pest Alkibiadeszének nevezett el. Bécsben viharos szerelem fűzte a „vamp”-típusú Markovics grófnőhöz és részben ez elől a szerelem elől menekült, amikor Pestre jött.

Itt tartózkodásának második évében lépett be a szabadkőműveltségbe és páholyában élénk szerepet játszott. Aktivitási vágya azonban nem elégült ki, sem a páholy keretein belül, s empedig Schediusék társaságában. Egészen nagyszabású terveket akart megvalósítani, mindenekelőtt az irodalom koncentrációját Pesten, aztán a magyar színházi kultúra fellendítését, szépirodalmi folyóirat megindítását és végül a pesti társasélet akarta fellendíteni.

Utóbbi törekvésében nagy segítségére jött, hogy Beleznay tábornok özvegye, Podmaniczky Anna bárónő beleszeretett és az ő kedvéért megnyitotta teremt a magyar íróvilág számára. Kármán intenciói szerint a főrangú özvegy előkelő háza nyitva állott „minden idegennek, minden magyarnak, ha születés vagy érdem ajánlották”. A szalon központja természetesen a szép magyar Alkibiadesz, Kármán József volt, aki mind nagyobb népszerűsége telt szert. Előbb azzal, hogy megalapította az első magyar nyelvű pesti szépirodalmi és ismeretterjesztő folyóiratot, az Urániát, majd pedig különösen azzal, hogy megírta a „Fanny hagyományai”-t, a fiatal Goethe emlékeztető Wertherjének magyar pendantját.

és Kazinczy volt a magyar szellemi élet pápája. Hozzá fordult, vele levelezett mindenki, aki aktív vagy passzív szerepet játszott az irodalomban, ő szabott irányt az irodalmi és a nyelvészeti reformtörekvéseknek.

Vitkovics Mihály, a fiatal pesti ügyvéd már diákkorában lelkes rajongója volt Kazinczy-nak, de amikor később személyesen megismerkedett vele, ez a rajongás még nagyobb méretet öltött. Valóságos Hőrigkeit lett ez az érzés és azt diktálta, hogy minden tehetségével, energiájával az imádott Mester intencióit szolgálja. A tehetséges jogászból hamarosan az ország egyik első ügyvédje lett, sokat keresett és a „richesse oblige” elvét áérezve, vagyonával is Kazinczy céljait istápolta. Egrészt mecénáskodott a fiatal irodalommal szemben, másrészt — otthon teremtett számára.

Vitkovics Zöldfa uccai háza megnyitotta a ma-

Aki az irodalomból meggazdagodott

Vitkovicséval párhuzamosan egy második szalon is virágzott a 19. század elején Pesten, Kulcsár István Hatvani uccai házában. Eredetileg hencés szerzetes volt Kulcsár István, később, amikor rendjét feloszlatták, Festetich grófnéknál nevelésközdött, aztán, amikor Pestre került, író és szerkesztő lett. Ő alapította meg 1806-ban a „Hazai és Külföldi Tudósítások”-at, az első jelentős magyar nyelvű pesti lapot, amelyben az aktuális politikai híreken kívül tudományos, szépirodalmi, művészeti és könyvismertetési rovatot is adott.

Kulcsár István a grófi házában megtanulta a vendéglátás művészetét és amikor vagyoni helyzete már megengedte: ambicionálta, hogy saját házában is társadalmi életet teremtsen. Sikertörténet is neki az írókat maga köré gyűjtése és szalonja hamarosan éppen olyan látogatottá lett, mint Vitkovicsé. Nagyjában ugyanaz a társaság fordult meg mind a két helyen: a Kereszt uccából szívesen mentek át az írók a Hatvani uccába, ahol komoly vitalközlások után Bihari gyakran elhúzott néhány szép nőt, vagy a Hatvani uccai ebéd után ellátogattak a Kereszt uccába.

gyar írók számára, akik majdnem minden este ott vacsoráztak a gazdag mecénásnál. Az írók javarésze vidéken élt még abban az időben és az átutazók mindíg Vitkovicsnál találkoztak egymással. Nála alakult meg Kazinczy „pesti triász”; Horváth István, Szemere Pál, meg a házigazda képezték ezt a triászt, amelynek propagatív célja volt: Kazinczy eszméinek népszerűsítése, Kazinczy reformjainak terjesztése.

Amikor Vitkovics feleségül vette Manoli-Popovics Theodorát, átköltözött a hozományul kapott Kereszt uccai házba és itt még melegebb, bensőségebb vendéglátásban részesítette író-barátaikat. Fialat felesége tisztelettel nézett fel a náluk megforduló „szellemi óriásokra” és boldog volt, hogy körükben tartózkodhatott. A fiatal asszony apránként meghívogatta az írók feleségeit is, úgy-hogy lassanként mindinkább szalon-jellege lett ezeknek az összejöveteleknek, amelyeken a szerb származású házigazdáktól kezdve, mindenki magyar ruhában jelent meg.

A pesti szalonélet első flörtje

Soha kártyázás, vagy dorbézolás nem folyt Vitkovicsék szalonjában. Leleges tervezgetésekbe merültek, vagy áhitatosan hallgatták, amikor Berzsényi valamelyik ódáját szavalta el valaki, (Berzsényi maga nagyon mogorva ember volt és ha egyszer-kétszer megjelent a pesti írók körében, szinte az udvariatsággal tartózkodóan viselkedett). Máskor Kölcsey szavalaatában nyönyörködtek. A vitáknak és tervezgetéseknek Horváth István, a nagy tudományú fiatal filológus volt a lelke, aki fáradhatatlanul agitált, dolgozott minden jó ügy érdekében. Kazinczy sohasem mulasztotta el, hogy meglátogassa kedvelt hívét, Vitkovicsot, akinek szalonjában csak az ősz Vjrág Benedeket vették körül olyan reverenciával, mint őt.

A nyugtalan természetű Helmecci Mihály itt kardoskodott nyelvújítási programja mellett, amelynek alapján azt a rigmust faragták róla: „Helmecci, aki a szavakat elemetszi.” Néha bejött rövid időre a házigazda ügyvéd irodájából Vitkovics fiatal jurátusát Deák Ferenc is, akivel különösen Döbrentey Gábor beszélgetett el szívesen.

A komoly megbeszélések végeztével aztán vidámabbra fordult a hangulat. A nők is belelegyedtek a beszélgetésbe, vidám terefere kezdődött, muzsikára is sor került, végül pedig a házigazda énekelnél kezdett. Ebben a fesztelen, meghitt mulatságban a világi Szemere Pál vitte a vezető szerepet.

A szép, kacér Fáy Susie szemet vetett a jóvágású fiatal Szemerére és — mi tagadás — flörtölni kezdett vele. Szemere eleinte alaposan beleszédült a szép Susieba és talán feleségül is vette volna, ha — nem levelez Kazinczyval. Így azonban az történt, hogy a puritán öreg írófejedelem — akinek a fiatalember a kötelees gavalléri díszkréció teljes mellőzésével, a flört minden legapróbb és „kézzelfogható” részletét megírta — eltáncsoltta Szemerét a leány mellől...

Kulcsár szalonjában elevebb, harcosabb hangulat uralkodott, mint Vitkovicsban, talán azért, mert itt több volt a fiatalabb generációhoz tartozó író és mert a Vitkovics-klikken kívülálló is eljárógattak. De meg az is hozzájárult valószínűleg, hogy a házigazda aktív lapszerkesztő, újságíró volt, aki ilyen minőségénél fogva bizonyos elevenséget, mozgást teremtett háza légkörében.

Itt, a Hatvani uccai szalonban vitatták meg a Révay—Versegghy-féle nyelvújítási harcot, aztán a Kazinczy-ellenes támadást, majd a Mondolatra való válasz lehetőségét. Itt tünt fel Kisfaludy Károly is, aki új levegőt hozott magával és itt csirázott ki a későbbi Aurora-kör és folyóirat magva is.

Kulcsár István sokat áldozott az irodalomra. Eltekintve attól, hogy támogatta a szegénysorsú írókat, a saját költségén nyomatta ki többek között Mikes Kelemen törökországi leveleinek első kiadását és Horváth Istvánnak „Rajzolatok a magyar nemzet legrégebbi történetéből” című munkáját. Az irodalmi szalón is sok pénzt felemésztett, de Kulcsár olyan jól adminisztrálta irodalmi tevékenységét, hogy nemcsak a mecénáskodásra tellett a tisztán irodalmi munkával szerzett pénzzel, de még vagyont is gyűjtött közben. Halála után az özvegye, Perger Anna, három pesti házat, két váciúti telket és három kőbányai szőlőt örökölt utána. Nagyon kevés példa akad az egész magyar irodalomban arra, hogy egy pesti író-szerkesztő ilyen vagyont szerzett, pusztán a munkája által.

Kulcsár Istvánt egyébként a belvárosi plébánia-templom kriptájába temették el és özvegyének kérésére Weidinger városi tanácsnok, az egyházi hatóságokkal egyetértve, Kulcsár „újságírói érdemei” nek elismeréséül megengedte, hogy Ferenczy szobrászművész által készített síremlékét a templomban helyezték el. Ilyen megtisztelő elismerés is kevés magyar újságírónak jutott osztályrészül.

A tudományos szalónok

A két irodalmi szalon nem versengett egymással, inkább kiegészítették egymást és együtt dolgoztak. Vitkovics és Kulcsár szalónja együtt lelkesedett például, amikor megalakult a Marczibányi Intézet, amely évenként pályadíjat tűzött ki értekezésekre.

Kisfaludy jön, lát, győz

Kulcsár István szalónjában tűnt fel a külföldet járt, nagyműveltségű Kisfaludy Károly, aki rövid idő alatt magához ragadta a hatalmat a magyar szellemi élet irányításában. A körje csoportosult fiatal írók és ő maga is megadták a köteles tiszteletet Kazinczynak, akit mesterüknek neveztek; de eszméik mindjobban eltávolodtak a széphalmi gondolkortól és az új irányzat átütő erejének térhódítása, ha nem is detronizálta Kazinczyt, az ifjúfejedelmet, de mindenesetre — a reprezentációra csökkentette működését.

A klasszikus Kazinczyval szemben Kisfaludy Károly a romantikát képviselte, nemcsak irodalmi irányzatában, hanem személyében is. Elegáns, világias megjelenésével, lebillencsölő modorával, jó humorával hatott a környezetére. Aki megismerte, mingyárt büvökörebe került és a fiatalok különös lelkesedéssel tömörültek melléje. Kazinczy tiszteletet ébresztett kortársaiban, Kisfaludy pedig szeretetet váltott ki. Kazinczyra úgy néztek fel még a vele egykorúak is, mint magasban trónoló fensőbbiségre, bálványképre. Kisfaludy egyénisége pedig mintakép volt a fiatalok előtt, akikhez hasonlítani igyekeztek, külsőségeiben éppen úgy, mint lelkükben. Eleven, hús-vér ember volt. Kazinczy főleg levelezett, Kisfaludy pedig a személyes varázsával hatott és magától értetődő, hogy ez a hatás sokkal közvetlenebb, intenzívebb volt, mint a holt betűé.

Kazinczy eleinte örömmel látta Kisfaludyt és körének munkásságát, máresak azért is, mert a fiatalok a nyelvújítást vitték előre, de aztán hamarosan túlságosan nemzetinek találta költészetüket, rossz néven vette a klasszicizmus elhanyagolását. Zádorhoz írott levelében azt mondja: „Nem szeretem azt a nekidühödött nemzetiséget, szeretném, ha a rein menschlich is volna amellett. Addig énekelik az Árpádiásokat, míg végre belécsömörlünk”.

Az öreg Virág Benedek sem volt megelégedve az ifjú titánok költészetével, de ő más szempontból rosszallotta irányzatukat, mint Kazinczy. „Milyen szép, magas ember ez a Kisfaludy egész heros s mégis oly lágy, szerelmes verseket ír!” — mondogata az öregúr, amikor nyári alkonyatokon a budai Dunaparton üldögélt tisztelői társaságában.

A harcok szalón

Még Kulcsár István szalónjában született meg az Aurora-kör és az Aurora-folyóirat terve, de amikor megvalósult és a fiatal írógárda kezdett ellenkezésbe jutni az öregekkel, magától adódott a társadalmi elszakadás is. Külső körülmények is belezajártak

1817-ben történt az első díjkiosztás, amelyenél Virág, Pethe és Teleki József gróf nyertek jutalmakat. Gyulai Pál írja, hogy „majdnem oly pompával, zajjal ment véghez az ünnepély (az évenkénti díjkiosztás), mintha Jósipáni beiktatás lett volna. Valóban ez ünnepély emelni kezdé az írók Verböczy népe szemé előtt. Az irodalom mintegy felvételét a rendi alkotmány sáncai közé, vagy legalább azok az írók, kik a Marczibányi-jutalmat nyerték”.

Tudományos szalónnak minősíthető a két irodalmi szalonnal egyidejű Teleki- és Trattner-szalón. Teleki László gróf, a Hétszemélyes Tábla bírja és a Marczibányi Intézet elnöke, főként a tudósokat látta szívesen magánál. De felesége kedvéért meghívta szalónjába a szépírókat is. Ebben a szalónban a nagy tehetségű Teleki József gróf, az „ifjak fejedelme” körül forgott minden. A göttingi egyetemről hazakerült, rendkívüli műveltségű fiatal gróf irányította a társalgást, amely többnyire tudományos problémákra vonatkozott.

A Trattner-szalónban az 1817-ben megindult „Tudományos Gyűjtemény” szerkesztői és munkatársai fordultak meg elsősorban. Ebben a folyóiratban összpontosult az egész magyar tudományos irodalom, nyelvészeti, történelmi, irodalmi viták folytak a hasábjain. Kiadója: Trattner János Tamás úttörő volt abból a szempontból is, hogy munkatársainak évenként négy ezüstdíjjal tiszteletdíjat fizetett. Szalónjában főként a lap szerkesztésével összefüggő kérdéseket tárgyalták meg és az ezzel kapcsolatos viták kerültek szónyegre.

Ugyan ebbe. Vitkovics, aki nemrégiben még évi 20.000 forintot keresett, ezidőtájt anyagiilag rosszul állott már és így nem tudta hánánál a költséges szalónélet fenntartani, Kulcsár István pedig egy évvel az Aurora megindulása után meghalt. Így új szalónra volt szükség, hogy az írókat társadalmi keretben is együtt lehessen tartani. Kisfaludy nagy súlyt helyezett a társadalmi életre, amelyet tulajdonképpen ő honosított meg, mert ő volt az, aki a társalgási nyelvet behozta. Addig inkább tudományos vitajellegű volt az együttléteknek, vagy poharásból állott az összejövetelek. Kisfaludy — aki kitűnő causeur volt — tanította meg a pestieket „társalogni”.

Társadalmi céljai szempontjából nagyon kapóra jött hát Kisfaludynak, hogy Bárfay László, Károlyi György gróf titkára, felajánlotta szalónját a pesti íróknak.

Az Üllői úti Károlyi-palota lett ezek után az írók otthona. Bárfay szalónjában jöttek össze rendszeresen az Aurora-kör tagjai és a hozzájuk csatlakozó fiatal írók. Időnként az „öregek” is megjelentek Bárfay meghívására, de meglehetősen idegenül érezték magukat az új környezetben, amelynek atmoszférája annyira eltért az ő régi levegőjüktől. Az itt lefolyt vitáknak kevésbé volt akadémikus jellegük, sokkal erősebb volt ebben a körben az eleven étellel való kapcsolat és főleg sokkal temperamentumosabbak voltak a szalón vendégei azoknál, akik Vitkovics és Kulcsár házában szoktak volt összejönni. Toldy Ferenc, az Aurora kritikusa és irodalomtörténésze, a lírikus Bajza, az epikus Vörösmarty, Czuczor Gergely szekundáltak főként Kisfaludy Károlynak, aki a szót vitte. A Bárfay-szalón volt az a máhely, ahol az új szellemi irány fegyvereit kovácsolták, ahol a kritikák születtek, ahol írók, könyvek sorsát eldöntötték. A harcokész, hevesvérű fiatalokat a ház asszonya, a főnőlelkű, bájos Mauks Jozefine, Bárfay felesége csittította, ha nagyonis elragadtatták magukat, ő békítette ki az egymással hadakozókat. Egyetlen nő volt a nagy férfitársaságban, mégis felül tudott kerekedni a maga bájos, szerény modorával és egyéniségének varázsával csillapította a férfiakat, akik heveségükben gyakran elgalloppiroztak volna magukat, ha a szép Jozefine nem lép közbe.

A patriarchális szalón

A negyvenes években virágzott Fáy András szalónja, amely már egyesítette magában a írókat és a politikusokat, tehát nem volt speciálisan irodalmi jellegű szalón, viszont a 18. századbeli francia szalónoktól is lénye-

gesen különbözött, mert nem az elegancia dominált benne, hanem erősen magyaros ízű, patriarchális levegője volt.

Fáy András, a tipikus magyar úr, 1823-ban költözött gombai birtokáról Pestre és 1835-től kezdve résztvevett a politikai életben. Széchenyi eszméi mellé szegődött és intim barátság fűzte a „legnagyobb magyar”-hoz. Széchenyi programjához tartozott a pesti társadalmi élet fejlesztése is és ezen a téren ugyancsak karöltve dolgozott a két jábarát. Széchenyi: az arisztokraták körében fajszirozta a szalon életet, Fáy András pedig a maga otthonát nyitotta meg a pesti társaság szellemi eliteje számára. Széchenyi maga is tartott fenn szalont, ahol próbálta összehozni az arisztokráciát a szellemi elite-tel. De az első kísérlet után lemondott tervéről, mert az akadémikusok — összeköpködtek szőnyeget...

Nem voltak jour fix-ek a Fáy-házban, de minden délután öt órától este kilencig szívesen láttak vendégeket. Hat órákor uszónához invitálta a jelenlevőket a ház asszonya: Fáyné, Sziráky Zsuzsanna és — a patriarchális levegőhöz illően — tejeskávával, foszlós kaláccsal, meg befőttel kínálgatták őket.

A szerény asztalnál Széchenyi ült a háziasszony jobbán, Wesselényi tagbaszakadt alakja mellett Vörösmarty mártogatta a kalácsot, a túlsó oldalon Deák Ferenc adomázgatott és Gaál József kacagott nagyokat, odébb Egressy Gábor magyarázgatót Bajzának, meg Toldy Ferencnek, — derűs, meleg hangulat uralkodott Fáyék ebédlőjében éppen úgy, mint a szalónjukban. Erről a szalónról mondta egyébként Badics Ferenc, hogy ami ott történt, az egy darab kultúrhistoria.

„Vidám bölcs”-nek nevezték a barátai Fáy András, az unokaöccse: Szemere Pál pedig „a haza mindené”-nek hívta. Rendkívül sokoldalú tevékenységére célzott ezzel, mert Fáy András egyformán dolgozott az ország kulturális, szociális és gazdasági fel-

A pesti szalónélet újkora 1867 után

A szabadságharc leverését követő Bach-korszak idején „száraz ágon hallgató ajakkal”, magukba roskadtan némultak az írók és megbénult a társadalmi élet is. A kiegyezés után, a hetvenes években kezdett lassan-lassan életre ébredni a társasági érintkezés. Részen politikai, részint pedig lelki okok késleltették ezt a folyamatot. A multak árnya még mindig kísértett, számontartották, hogy a kritikus időkben ki hogyan viselkedett, bizalmatlanokká váltak az emberek egymás iránt. Szóval a légkör még mindig nem volt alkalmas a megfelelő társadalmi élet kialakulásához. Az 1827-ben egyesített két város intenzíven fejlődő polgársága tért legelőbb magához és ennek körében indult meg most a társasági érintkezés. Ez azonban nem volt szalón-élet, a fogalom igazi értelmében. Inkább csak egy-két család járt egymáshoz, a fiatalok meg bálokon, estélyeken jött össze.

A század vége felé azonban újra divatba jönnek az irodalmi-szalónok és most már egyszerre több ilyen központja is van a budapesti szellemi életnek. A szalón-élet új korában lényeges változást látunk: amíg a régebbi pesti szalónokat mindig egy-egy férfi teremtetete meg, most az új szalónokat csaknem kizárólag nők hívják életre.

Párizsi levegő Budapesten

Egészen franciás kultúrájú, nagyon finom szalónja volt a nyolcvanas évek végén a Wohl-nővéreknek. Irónő volt mind a két Wohl-leány, akik a maguk idejében meglehetősen sikereket értek el irodalmi működésükkel. Wohl Jankának francia nyelven írott könyvét, amelyben Liszt Ferencről mesél el apró intimítástokat, német és angol nyelvre is lefordították. Irodalmi sikereiket azonban lényegesen túlszárnyalta társasági sikerük. „Csodálatos centripetális erőnél fogva a legkiválóbb embereket tudták maguk köré gyűjteni” — írja róluk Justh Zsigmond; aki baráti körükhöz tartozott és elérzékenyül hangon ír a Wohl-nővérek szalónjáról. „Ahol sem enni, sem pezsgőzni, sem táncolni nem gyűltek össze az emberek, hanem igenis eszmét cserélteni.”

A jábarátok tudták, hogy téli délutánokon Stefanie és Janka „otthon vannak” és

lendítésén. Mint az Akadémia tiszteletbeli tagja, a Kisfaludy Társaság és a Budai Szín-társulat igazgatója, résztvevett minden kulturális mozgalomban, a pozsonyi diéta elé pedig javaslatot terjesztett, amelyben a szabad ipar és kereskedelem mellett szállt szóra, a törvénykezés és a közigazgatás reformját szorgalmazta, új büntető törvényt kívánt és megfelelő színház létesítését javasolta. Közgazdasági tevékenységének legfontosabb momentuma volt, hogy megalapította a Pesti Hazai Első Takarékpénztárat. Sok irányú munkája mellett arra is ráért, hogy aktívan foglalkozzék irodalommal. Szimbolikus, de-rűs szatirja meséit és aforizmáit németre és angolra is lefordították. Emellett ő írta az első magyar társadalmi regényt, „A Békely-ház”-at.

Fáy András nevenapját minden esztendőben nagy fénytel ünnepelték meg, de ezek az ünnepségek sem voltak „flancosak”. Jó magyaros ételekből állott a vacsora és a gazda saját termésű borait itták hozzá. Ilyenkor nem volt szó semmi komoly dologról, csak tréfálkoztak, mulattak, igaz szívből jövően. A művészi élvezet sem hiányzott az András-napi estélyeken, mert Schodelné énekelt, Egressy Gábor, meg a szép Lendvayné Hivatal Anikó szavaltak, Fáy Gusztáv zongorázott és a házigazda hegedült. A végén persze a cigánybanda jutott szóhoz és az egész társaság táncra perdült.

Éppen ilyen kedélyes hangulatban folytak le Fáyék szülőjében az őszi szüretetek, amelyekre nagyjából ugyanaz a társaság volt hivatalos, mint az András-napokra. Az 1841-es híres főt szüreten, amelyen a Fáy-ház ritkább vendégei közt Kossuth Lajos is megjelent — szavalt el ebéd közben, váratlan meglepetésként Vörösmarty nevezetes borsdalt, a „Főt dal”-t.

A Fáy-szalón bensőséges életének a szabadságharc kitörése véget vetett, mint ahogy végét vetette több mint egy évtizedre az egész szépen fejlődő magyar szellemi életnek.

a bejelentetlen vendéget mindig várja náluék egy csésze tea, finom zene és szellemes csevegés.

Az intim hangulatú, nőies fzléssel berendezett szalón lelke Wohl Janka volt, akiről a Párizst járt látogatók rendre megállapították, hogy lényében igazi „parisienne”. Különös képessége volt a jószemű dámának az emberekkel való bánásmóddhoz. Mindenkivel az illető szájíze szerint tudott beszélni és mindenkiből „ki tudta hozni” az értékeit. Finom tapintata predesztinálta a háziasszonyi méltóságra, pompásan értette, hogy kit kivel hozzon össze, egy-egy szóval vagy gesztussal megfelelő irányba tudta terelni a társalgást.

Stefanie egészen más típusú nő volt, de a maga nemében épp olyan vonzó, mint Janka. Nővéreinek nyugodt kiegyensúlyozottságával ellentétben, kissé hisztériára hajló, túlérzékeny természetű. „Az élet kegyetlenség” — volt a mottója és mindig hajlandó volt lelki vigaszt nyújtani azoknak, akiket a kegyetlen élet megtiport. Amíg Jankát — aki mindig egyformán kedves volt — kivétel nélkül mindenki szerette, addig Stefanie érdekes egyéniségét csak azok méltányolták, akik közeli barátságban voltak vele és jobban ismerték. A jövő irodalomtörténészeire vár az az érdekes feladat, hogy kiderítsék: az öregedő Arany Jánosnak Stefanie iránti vonzalmában — volt-e szerepe a szerelemnek?

Wohl Janka nemcsak irónő, de zongoraművész is volt és mint ilyen, Liszt Ferenc tanítványa és kedvence. Ha Liszt Pesten tartózkodott, mindig eljáregatott a Wohl-szalónba, ahol nem nagy, de válogatott, egészen elsőrangú társaságot talált. Megfordult itt Wereschagin, a nagy orosz festő, mindennapos vendégük volt Zichy Géza, aki minden kiadatlan művét Wohlék szalónjában mutatta be először. Haynald bibornok érsek érdekes fejét gyakran lehetett itt látni, Greguss Ágost, Beöthy Zolt, Szász Károly, Fraknói Vilmos, Ambrus Zoltán, Hubay Jenő és Zala György társaságában. Justh Zsigmond, a Wohl-nővérek szalónjának krónikása, lelkendezve mesél arról, hogy milyen elragadó, szép nők trécseltek az intim

szalón kandallója körül. „Itt vonulnak el előttem” — írja — *Blaskovich Miklósné, Edelsbacher Mária báróné* (egy finom arcú, a XVIII. század grande-dame-jaira emlékeztető szép asszony), *Jankovich Béláné*, e sápadt s spanyolvérű asszony, gyönyörű leányaival, gróf *Bissingen Ernóné*, szül. *Justh Márta* (nyugodt, finom, a primitív festők nőalakjaira emlékeztető arcvonásai-val), meg *Tedesconé Monobach Marcsa*, a *Teleki grófnők*, *Takács Lajosné* (a páratlan *Brahms-ékesnő*), meg a *Cebrián grófnők* és *Arany Lászlóné* (a magyar *Madonna*) *Bickl Gyuláné*, *Forinyákné*, *Forinyák Helene*, *Türrné* és mások.

„Cours de conversation”-nak nevezték barátjaik *Janka és Stefanie szalónját*, amelynek hangulata valóban megközelítette a francia szalónokét. „L'art de tenir un salon, n'est pas d'ouvrir sa porte, mais savoir le faire” — mondják a franciák, akik mesterei ennek a művészetnek. De a Wohl-nővérek a nyomukban jártak.

Csendes szalónok

A Wohl-nővérek szalónjának fakó utánzata volt a Büttner-nővérek szalónja. Ezek is frónők voltak, különösen *Lina* volt tehetséges, de *Julia* is számos irodalmi pályadíjat nyert el. Szalónjuk azonban csak úgy hasonlított a Wohl-nővérekéhez, mint az azonos témájú olajnyomat a festményhez.

Egészen szűkkörű társaság fordult meg *Bulyovszky Lilla szalónjában*. A tehetséges, szép színésznő — aki nagyon ügyesen írta és sokat fordított is — nem méltányolták kellőképpen Budapesten és ezért külföldre ment, ahol nagy sikereket aratott. Negyvenkétéves korában azonban visszavonult a színpadtól és Pesten telepedett le. Itt kereste fel szalónját *Dumas*, aki *Bulyovszky Lilla* kedvéért jött Párizsból a magyar fővárosba. A szép *Lillába* egyébként *II. Lajos*, a tragikus végű bajor király volt nagyon szerelmes, később, pedig gróf *Tisza Lajos* szeretett belé. Párizsban *Dumas* mellett *Jules Janin-t*, a nagy kritikust hódította meg a szellemes, szép magyar asszony, aki élete végéig nem tudott napirendre térni afelett, hogy a pesti kritikusok olyan rosszul bántak vele.

Kellemetlen helyzetbe került gróf *Csáky Albiné*, *Bolza Anna grófné*, amikor nagy lelkesedéssel elhatározta, hogy irodalmi szalónt nyit Pesten és ezzel közelebb hozza egymáshoz az írókat és az arisztokráciát. A *Magyar Szalón* című folyóiratban írta meg ebbeli szándékát, amiért *Kiss József* ankétot rendezett az írók között, hogy mit szólnak a grófné tervéhez. Az írók javarésze pedig úgy nyilatkozott, hogy — nem megg el a grófné szalónjába. Tették ezt azért, mert az akkori demokratikus közhangulatban nem akartak olyan színben feltűnni polgári olvasóközönségük előtt, mint akik sietve törleszkednek az arisztokráciához.

Szalón a Nemzeti Múzeumban

A kedves, minden feszélyezettségtől mentes, kissé bohém hangulatú *Feszty-szalón* egyidejűleg több nagy szalón volt Budapesten a múlt század végén. Ezeknek a nagy stílusú szalónoknak az élete már átnyúlt a mi századunkba és körülbelül a világháború kitöréséig maradtak fenn.

Legfontosabb szerepet játszott a *Pulszky* majd *Hampel-szalón*, amely fogalom volt nemcsak Pesten, de még külföldön is és aki nevezetesebb ember abban az időben külföldről Pestre jött, mind ellátogatott ide. A magyar szellemi élet előkelőségei meg csaknem valamennyien vendégei voltak a *Pulszky-Hampel-szalón*nak.

A *Nemzeti Múzeum* épületében laktak *Pluszky Ferencék*, majd *Hampel Józsefék*, abban a részben, ahol ma a *Történeti Osztály* van. Az *Esterházy* uccára nyitlak a nagy szalón ablakai, amelyek mögött a szellem *high-life*-je hullámozott.

A múzeumbeli szalón egykori vendégei közül már alig néhányan élnek. Ezek közül való *Marczali Henrik*, a nagy historikus, aki így emlékezik vissza a régi, holdog időkre amikor intim barátság fűzte a *Pulszky-családdal*.

— Az utolsó igazi nagy szalón volt a *Pulszky-Hampeléké*, a műveltség, a tudás fellegrája. *Pulszky Polyxena* vezette az édes-

A magyar klerikális arisztokrácia szentélyének számlított özevgy *Pálffy Pál grófné szalónja*, a híres „chambre bleu”, ahol *Pálffy Geraldine ritkán fogadott egyszerre egynél több vendéget*. A beszélgetés oly halkán folyt ebben a csendes szalónban, hogy néha a látogató alig hallotta, hogy mit mondott a háziasszony.

Titánok a szalónban

Hors d'oeuvre varié-nak számít a sokféle ízű régi pesti szalónok között *Feszty Árpádék szalónja*, amelynek központjában természetesen *Jókai Mór* állott, aki *Laborfalvy Róza* halála után odaköltözött III. Róza házához. Ebben a színes eleven szalónban egyformán megfordultak írók, politikusok, művészek, de mindegyik kasztból a legkülönbek Fesztyné memoirjaiban elragadóan festi meg szalónjuk nevezetesebb vendégeit. Elsősorban *Mikszáthot*, aki a legelbűvölőbb causeur volt. „Ha vig dolgot mesélt” — írja Fesztyné — „egy-két-három tokája nőt s ha komolyra fordult a dolog, sovány, beesett, hosszú lett az arca. Szája s bajusza csodálatos, titokteljes kanyarulatokkal segítette a szavakat; alsó ajkának egy-egy elgörbülése úgy hatott, mint élelen a legpikánsabb fűszer. A szemében jószág, megügyelés, emberismeret, filozófia, gúny, humor, tragikum csillant fel. El volt bűvölve, aki beszélt vele. Nem érezte fogfájását, nem búsult, ha elhagyta a kedvese: tán még az adósságok sem jutottak eszébe azalatt. Palócos dialektusa előadását még színesebbé tette. Olyanná, mint a legtar-

kább, virágosabb matyóhímzés. Ki nem fejezhető vidámságot árasztott. Az ember úgy sirt s kacagott, hogy az oldalát fogta. Színe szürke, egyhangú lett a legszebb, legintelligensebb férfiarc is emellett a kedves, ezer kis manóból összerakott fej mellett.”

Tisza Kálmán volt a legöregebb látogatója a *Feszty-szalón*nak. Magyarország „félelmes vaskezü kényura” szelid lett és ellágyult amikor *Fesztyék* küszöbét átlépte. Gyöngéd csókolgatta a kis kétéstendős *Feszty Masa* kezecskéit...

Báró Bánffy Dezső is más emberré lett ebben a meleg, közvetlen környezetben. Bezárt, eleven volt, örült, hogy túlteheti magát a formalitásokon és szívesen mesélgetett „titkairól” is.

Szilágyi Dezsőről, a rettegett óriás-bőlényről mesélt *Fesztyné*, hogy „ez a demiurgos szentimentális, romantikus kisfiúvá lett amint irodalomról és művészetéről volt szó. Ha erről beszélt: megváltozott a hangja, — búgott, csattogott, turbékol.

Kedves volt az öröme, ha megismerkedett újabb fiatal tehetségekkel, írókkal, festőkkel, muzsikussal. Iparkodott elbájozni őket; úgy illette magát, mint egy tizenhat éves bakfis.

Ilyen volt a mi, művészfélek, kedves gyöngéd, romantikus „külön kiadásunk” a hatalmas, félelmetes corpus jurisból.”

apja szalónját, amely később — amikor férjhezment *Hampel Józseffel* és az öreg *Pulszky* meghalt —, az ő szalónja lett. Bábajos, elragadó, jószágos teremtés volt, igazi grande dame. Nem tett különbséget senki vel, mindenkéhez egyformán szívélyes, kedves volt. Noha öt gyereket nevelt és kifogástalan feleség volt, mégis ráért művelődni éráért társadalmi életet élni. Megfordult nál minden számottevő ember. Rendszeresen odajárt *Festetics Pálné*, aki korának legműveltebb asszonya volt, a szép *Bánffy Györgyné*, *Fejérváry* miniszter gyönyörű feleségével, a *Batthyányiak*, a *Tiszák*, az *Anarásak*, gróf *Kornissék*, báró *Gerliczyék*, *Apponyiék*, *Thallóczy*, *Fraknói*. *Szilágyi Dezső* vitte a szót többnyire. Ott voltak a külföldi követségek képviselői, felkeresték őket külföldi tudósok, — *Mommsen* és *Vitchou* többször is eljöttek Pestre hozzájuk — képviselve volt a művészet minden ága náluk. Úgy emlékszem, a művészek közül leggyakrabban *Feszty Árpádot* és *Bulyovszky Lillát* láttam ott.

— Én magam úgy kerültem barátságba *Pulszky-családdal*, hogy 1876-ban, amikor Berlinben diákoskodtam, átrándultunk partásaimmal Lipcsébe, ahol nagy murit csaptunk az ott élő magyar diákokkal. Ezek között volt *Pulszky Károly*, aki végignézte a

társaságot, aztán engem ültetett maga mellé, mondván: „Te úri gyerek vagy, mert kicsi a kezed meg a lábod!” Ilyen volt *Pulszky Károly*, már diákkorában is igazi renasztance-ember, akiben az esztétikai érzék fejlettebb a morális érzéknél.

— Pesten aztán folytattuk a Lipcsében megpecsételt barátságot, intim barátja lettem a házunknak. *Károly* huga, *Polyxena* nevei getett, mert bizony meglehetősen nagy medve voltam, amikor hazakerültem. „Póly-mama” — ahogy a nálam két esztendővel fiatalabb nőt hívogattam — tanított meg az emberek kell bántani, ő mondogatta, hogy kivel hogyan kell beszélni: „most esetet, most seprűt kell kézbe venni...”

Különleges figurája volt *Póly szalónjában* az öreg *Hadik-Barkóczy*, aki olyan kövér volt, hogy két kitaratással lehetett volna csak lemérni a szélességét. Vele történt meg a következő mulatságos eset: 1885-ben Pestre jött *Lesseps Ferdinánd* né hány francia úrral. Nagyon ünnepezték őket és nemsokára vissza is adták látogatásukat a magyar urak. *Pulszky Ferenc* vezette *Párisba* a társaságot, amelynek egyetlen nőtagja *Hadik-Barkóczy* volt. Amikor visszajöttek Párizsból és elsősorban találkozott újra össze a *Pulszky-szalónban*, a roppant kövérdáma úgy adott kifejezést az utazás feletti elragadtatásának, hogy lehajolt és kezét csókolta *Pulszky*nak. Lehajolni csak lehajolt, de

— felemelkedni már nem tudott... Négy férstnek az ereje hellett hozzá, hogy újra feltárogassák.

— Hatalmas szivarokat szívott ez a dáma. Ezért sokat heccelték. Én magam is tréfálkoztam ezen; ez úgy esett, hogy amikor híve ment, hogy völegény vagyok, *Hadik-Barkóczy* elővett és firtatni kezdte, hogyan képzelem ezután az életemet, hogyan fogok tudni megélni másodmagammal. Erre azt feleltem: *Igaz, hogy szivarra nem kállok majd annyi pénzt, mint a kegyelmes asszony, de majd csak megélek valahogy!*”

— *Hampel József* halála után *Tisza István* az én szószólómságra megengedte *Póly* mának, hogy továbbra is ott lakjék a műzeumban, de ő nem élt az engedelmével, hanem a háború kitörése előtt átköltözött a Múzeum körút 10. szám alá. Ott folytatta — persze lényegesen szerényebb keretek között — a szalón-életet. Öreg korában is rendkívül élénk, agilis maradt. Különös szenvedéllyel protezsált embereket: mindenkit elhelyezett összeköttetései révén. *Kern Aurélt*, a vejét is ő hozta be az Operához igazgatónak. A mindenké segíteni akarás volt a jó tulajdonsága, az intrikusság a rossz tulajdonsága. Ez az intrikus természete néha komikus helyzetekbe sodorta. A háború alatt például elment *Tisza Istvánhoz* és feljelentette *Póly* sebészprofesszort, hogy „nérszomszomsan operál”...

A híres, szép Marczaliné szalónja

Marczali Henrik professzor nemcsak állandó vendége volt a pesti kultúrszalónoknak, hanem maga is vendéglátó házigazdája volt egy ilyen szalónnak. A kiváló historikus nagy műveltsége mellett feleségének híres szépsége és nagy zenei tehetsége adta meg ennek a szalónnak a vonzóerejét.

A századforduló legnagyobb művészei vették kedveik azéért, hogy megörökíthessék a gyönyörű asszonyt; *Barabás*, *Lotz*, *Horovitz* portretizálták és az öregebb *Stróbl* faragta márványba. Tizenöt éves korában *Liszt Ferenc*ccel együtt koncertezett a kis *Laura* és egy év múlva férjhez ment, amivel nyilvános szereplésének vége is szakadt. A szalónban gyakran leült a zongorához, — „*Laura beim Klavier...*”, idézgette ilyenkor idősebb *Ábrányi* —, hogy rendkívül finom játékaival gyönyörködtesse vendégeit, vagy hogy kísérjen egy-egy híres énekest, avagy hegedűművészt.

A szalón vendégei rajongtak a bájos, okos asszonyért, akire a legnagyobb dicsőretek *Csiky József*, a kiváló debreceni orvosprofesszor mondta, amikor kijelentette, hogy — „*Marczaliné még az uránál is különb ember és nálánál is nagyobb tehetség!*”

A vasárnap délutáni összejöveteleknek állandó vendége volt *Gyulai Pál*, akit intim barátság fűzött *Marczali Henrik*hez. Amikor a professzor még egészen kezdő ember volt. *Gyulai* „lanszírozta” a társaságban a nagy tehetségű, fiatal tudóst. *Görgey Arthúr* és *István* is a gyakori vendégek közé tartoztak és örömmel tettek eleget minden meghívásnak, ami *Marczaliék*től származott. Ezeket a meghívókat rendszerint a ház asszonya írta, de egyszer megesett, hogy a professzor írt *Görgey Arthúr*nak, aki erre *Marczalinának* válaszolt, szépen megköszönte a meghívást és hozzátette: „*Arra kérem még, hogy figyelmeztesse kedves férjét: „Máskor ne írjon nekem ilyen bolha-betűkkel, hanem legalább poloska-nagyságukal! Többnyire Thallóczy érkezett meg elsőnek és amíg a többiek összevették, elvonult a szerekoszobába a kis *Marczali Pólyhoz*, akivel nagy barátságot tartott fenn. *Thallóczy* kívül *Fraknói* is sűrűn járt historikus kollégájához, akinél ott találta a magyar szellemi élet kiválóságait. Az írók közül az öreg *Jókai* látogatása számított mindig a legnagyobb örömmek, mert ő már nagyon nehezen mozdult ki valahová és így megjelenése megtiszteltetés számba ment.*

A külföldi nagyságok közül *Georg Brandes* látogatása okozta a legnagyobb furorát, mert akkoriban roppant divatos volt a kifünné esztétikus, akinek neve minduntalan szerepelt a külföldi sajtóban. Amikor hírt jött, hogy Pesten van és vasárnap ott lesz *Marczaliék*nál — egy egész csomó snob seregösen levizített a professzoréknál, hogy meghívást kapjon erre a vasárnapra, *Brandes*

egyébként nemcsak délután, hanem ebédre is ott volt és ekkor esett meg vele az a mulatságos história, hogy amikor behozták a *Gerbeaud-tól* szállított ósziarackformájú parfajt, a cukrászati remekmű úgy megtévesztette *Brandest*, hogy valódi ósziaracknak nézte a fagyaltot és — kézzel nyúlt a tálba érte...

A magyar mánásvilágból különösen *Apponyi Sándor*ék jártak sokat oda, de gyakori vendégek voltak többek között *Bánffy bárók*, *Mikes grófok*, *Zichy János grófok* és *Haller grófok* is. Meleg barátságot tartottak fenn *Marczaliék*kal *Festetics Pál* és felesége *Pálffy Fanny* hercegnő, akiket úgy hívtak: „*les inséparables*”, mert sohasem jártak egymás nélkül.

Apponyi Albert gróf is vendége volt a *Marczali-szalón*nak, ahol a háború utáni időkben lelkesen propagálta a legitimizmus eszméjét a szellemi elite körében. A század második évtizedében a régi vendégek mellé újabbak is jöttek, többek között *Vojnovich Géza*, *Alpár Ignác*, *Friedmann Ernő*, *Hatvany Lajos*, *Balkányi Kálmán*, *Feleky Géza*. Utóbbi mondta azt, hogy a *Marczali-szalón* méltó megörökítése az volna, ha a Szépművészeti Múzeumban állítanák ki az arról festett képet.

Szikra szalónja

A kilencvenes években költözött Pestre *Teleki Sándor* gróf a feleségével, akit *Szikra* néven ismer az irodalom. Ekkor nyitották meg szalónjukat a Múzeum körút 31. számú házban, a Múzeum-kerttel szemközt. „*Teleki-jéle világító-torony*”-nak nevezte a társaság ennek a háznak első emeletét, mert az ablakai késő éjszaka is mindig világítottak.

Huszonegy évig állt fenn a Teleki-szalón, ahol minden hétfőn negyven-ötven ember fordult meg. Nagyjából ugyanaz a társaság, amelyik *Pulszkyék* bejáratos volt, szóval „a” társaság.

A bájos, szeretetreméltó, szellemes *Szikra* így mesél egykori szalónjáról:

— Ebben a szalónban született meg az *Európai Egyesült Államok gondolata*, amelyet azóta *Coudenhoven-Callergi* propagál *Páneurópa* címen. Erről az eszméről és a nőmozgalmakról sok szó esett a mi szalónunkban. Ezenkívül itt folytak a titkos tanácskozások *Pulszky Károly* meghurcoltatása idején, arról, hogy miképpen lehetne megmenteni és rehabilitálni ezt az igazságtalannul bántalmazott, kiváló embert.

— *Pulszkyék*on, *Hampelék*on kívül állandó vendégeink sorában ott volt *Vay Péter* pápai prelátus, az én erekkori játszótársam, aztán úgyszólván az egész magyar arisztokrácia; az írók közül *Herczeg Ferenc*, *Milcsák*, a művészek közül *Feszty Árpád* — aki egyik barátjunktól volt —, állandó vendégeim voltak. Odajárt *Szalay Imre*, *Fraknói Vilmos*, az én szalónomban tünt fel *Tormay*

Cecile, akinek én egyengettem az útját. Külföldi barátaim közül legtöbbször *Suttner Berta* és *Ellen Key* fordult meg a szalonomban, de eljött oda minden Pestre érkezett külföldi nagyság, akiknek pesti programjához magától értetődően hozzátartozott az hogy a mi szalonunkba ellátogassanak *Szmrecsányi Miklósek*, *Berzeviczyék* tartoztak még az állandó társasághoz és *Korányi Sándor* meg *Frigyes*, akik az én legjobb barátaim. *Korányi Sándor* nagypapa az én nagypámnak, az apja az apámnak volt házi orvosa, ő maga meg az én orvosom és barátom.

— Az erdélyiek persze sohasem mulasztották el, hogyha Pestre jöttek, hogy a mi szalonunkat felkeressék. Közülük *Jósika Samuék* jártak hozzánk leggyakrabban. Istenem, hisz olyan sokan voltak mindig nálunk! Nehéz most már mindenkire visszaemlékezni így hirtelenében. Egy bizonyos azonban hogy *muzsikások nem jártak hozzánk, mert a férjem gyűlölte a zenét. Valóságos fizikai trtözása volt a muzsikától*

A szalon humora

— Sok okos beszéd és aranyos anekdotázás folyt ebben a mi szalonunkban. A legkedvesebb anekdotázó *Jósika Samu* volt, aki művésziesen tudta előadni a történeteit és valóságos kultúrhistoriai adattár volt a fejében. Főleg a régi Erdélyről mesélt sokat. Emlékszem egy nagyon jellemző históriára.

Arisztokrata-szalónok

*Teleki grófék az arisztokráciához tartoztak, de demokraták voltak és szalonjuknak nem volt exkluzív arisztokrata jellege. A többi arisztokraták szalonjaiba azonban alig jutott be polgári elem, néhány politikustól eltekintve. A húsz-harminc év előtti két legnagyobb arisztokrata-szalón az *Andrássy Gyuláéké* volt a budai Dunaparton levő palotájukban és *övegy Károlyi Gyuláné grófné szalonja a Szentkirályi uccában.* Erről az érdekes két szalónról így ír egy memoárkötet:*

— *Ha a Rakpart a liberális arisztokrácia nagy szalonja volt, a Szentkirályi ucca volt a klerikális arisztokráciáé. E kettőn kívül igazi nagy szalon nem is igen akadt. A vár-*

jára, amely úgy szólt, hogy az egyik nagynevű erdélyi mágnás 1872-ben a birtokához közeleső városkába küldte be javíttatni a kocsiját és amikor a kocsi visszajött a kocsival, azzal állított be a gazdájához: „Nagy ujság van, kegyelmes gróf úr! Azt mondják, hogy a németek háborúskodnak a franciákkal” — „Nem lehet az igaz!” — válaszolta a gróf — „fogjál be hamar, bemegyek és utánajárok, hogy honnét szedted ezt a hazugságot...” Ilyen izoláltan, a világtól távol éltek abban az időben Erdély nagyurai

— Hát így tréfálkoztunk, de bizony sok kultúra elért a tréfák mellett. Én mindig azt mondtam, hogy a szalon olyan, mint az ujság: egyik vendég a vezércikk, a másik a tárca, harmadik a hírrovat, negyedik a krocki és így tovább, de nem hiányzik az — *apróhirdetés sem...*

— 1912-ben szüntetem be a szalont, amikor lebontatták azt a házat, amelyben laktunk. Aztán már nyugtalan idők következtek, nem lehetett rendszeres szalon-életet élni. Időnként persze voltak vendégeim, de bizony egészen más körülmények között, mint valaha. Emlékszem: 1917-ben, amikor a *Gresham-palotában* laktunk, több vendég volt nálunk, köztük *József főhercegék is, de én bizony a tea mellé nem tudtam mást szervírozni, mint — sült krumpit és ennek is nagyon megörült minden egyes vendégem.*

beli arisztokraták háza kevésbé hozzáférhetőek. A Szentkirályi ucca a Múzeum-nyegyedben, a magyar *Faubourg St. Germain* kellős közepén, a magyar klerikális feudalizmus ütőere. Egy arisztokratának, úgy vélik itt, természetesen katolikusnak kell lennie. De teljesértékűnek csak az számít, aki annak az egymás között sokszorosan összeházasodott szűkebb körnek a leszármazottja, amely a *Pálffy-, Esterházy-, Károlyi-, Zichy-, Apponyi-, Szapáry-* és még egynéhány osztrák arisztokrata-családból áll. Az *Inzucht* itt akkora, hogy nagyon nehéz megmondani, hánysoorsan rokona az egyik ember a másiknak. *Ez a szentkirályi-uccai arisztokrácia valóban állam az állam-*

ban. Valamikor állam volt az állam felett. 1917-ben már kevésbé volt az, de egy miniszterelnököt még mindig ki tudott nevezetni.

— *Az udvarhoz régi és erős kötelekek fűzték ezt a kört. Mindenkinek volt egy főhercege vagy főhercegnője, akivel el-elintéztette kívánságait. A hang, a levegő, a nézetek itt egészen mások, mint a Rakparton, Andrássy Gyuláéknál. Ott magyarul és szenvedélyesen, itt halkan és franciául beszélnek. Papok, szerzetesek, különösen jezsuiták e szalon gyakori vendégei. Prohászka Ottokárt libre-penseur-nek tartották és vallási fejtegetései cseppet sem tetszetek. Bangha páter volt az emberük. Mindent, de igazán mindent abból a szempontból ítéltek meg: mennyiben mozdítja elő a római egyház érdekeit. A politikát általában nem nagyon szeretik és nem szívesen avatkoznak bele. A képviselőházat úgy nézik, mint a börszét. Apponyi Albert nem egészen az övék, — ahhoz túlságosan belebocsátkozott a politikába. Az egyházpolitikai harcok ideje volt az ő nagy idejük: és egyáltalán nem felejtették el, ki szavazott akkor a polgári házasság és a zsidók recepciója mellett. Az egyházpolitikai mérközés volt a magyar Dreyfus-ügy, amely, főleg az arisztokráciában, elváltotta a szellemeket. Az Andrássyak a Szentkirályi ucca számára azóta egyszerűen szabadkőművesek. A nemzeti ellenállásról itt azt tudták, hogy rebellio a császár ellen. Nemzeti kérdésekben e kör desinterement-ja meglehetősen teljes. Itt sohasem mondják: a király, hanem mindig: a császár. Tiszát gyűlölték, egyszerűen azért, mert kalvinista volt.*

Hatalmi pozícióját a katolikuság sérelmének tartották. Ennek a körnek bensentesei voltak: herceg *Pálffy Miklós* főlovászmester és gróf *Esterházy Sándor*, *Zita* királyné főudvarmestere. Egy alkalommal *Esterházy*, amikor *Gerhard Hauptmann* egyik darabjáról volt szó, elismerte ugyan, hogy „jól van megírva”, de — mondotta — „unalmas, mert hogyan érdekeltessen minket professzorok, doktorok vagy munkások nézete, szerelme, gondolatvilága?”... Az ő szemükben doktor, professor, író, munkás, paraszt: egyaránt

a szürke plebs-et jelentette, amelynek pszichológiáját még tanulmányozni sem érdemes, akár az eszkimót...”

A pesti szalónok legújabb kor

A világháború utáni korszak a szó nemes értelmében vett szalonéletet nem tudta fel-támasztani. A gazdasági viszonyok rossz-szabodása és az emberek leromlott ideg-rendszere volt az a két tényező, ami az igazi szalónok renaissance-át megakadályozta. Házbérgondokkal fejében nem képes senki elvont eszméről vitatkozni, vagy nagy célokért lelkesedni. A terjengős, nyugodt tempójú anekdotát kiszorította a röviden csattanó vicc, a modern szórakozásnak nem kedélyesnek, hanem izgatónak kell lennie ahhoz, hogy hatni tudjon.

Igy aztán — nagyon kevés kivétellel — a mai szalónokon uralkodik a *bridzs* és a *tangó*...

Ilyen kivételt jelent a javából *Hubay Jenőék szalonja*, amely egyben a muzsika temploma. A budai Dunaparton lévő palota szalonjában a magyar társadalmi élet színe-java és a külföldi előkelőségek találkoznak. A kormányzó és a főhercegi család is gyakori vendégei a szalónnak. Nagy megtiszteltetés számba megy meghívást kapni *Hubayék* zenedélutánjaira, amelyeken a magyar zene-pedagógia nagymestere, mint a legelragadóbb háziúr mutatkozik be. A híres fehér zongora körül a legkiválóbb művészek muzsikálnak és ezeken a zenedélutánokon debütálnak *Hubay* legtehetségesebb tanítványai is. *Hubayné*, *Cebrián Róza* grófnő könnyed léptekkel jár egyik vendégszertől a másikhoz, mindenkire van néhány kedves szava, mindenkit elbűvöl finom lényével és szeretetreméltóságával.

A világháború és forradalmak után született meg ez a szalon, amely oázis volt az akkori idők riadt sivárságában. *Hubay* jóbarátja, *Lánczy Leó* adta az ötletet, hogy *Hubayék* — mint erre leginkább predesztináltak — teremtsék meg újra a teljesen szétzüllött társadalmi életet Pesten.

A *Hubay-szalón* olyan attrakciója lett Pestnek, mint amilyen annakidején Párizsnak a 18. századbeli szalonjai voltak.

Rónay Mária